

JAAN KROSS

Het
tegenwindschip

Roman over Bernhard Schmidt

Vertaald door Frans van Nes

2022 Prometheus Amsterdam

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds (www.letterenfonds.nl).

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij de financiële steun van Eesti Kultuurkapital.

Oorspronkelijke titel *Vastutuulelaev*

© 1987 Jaan Kross

© 2022 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Frans van Nes

Omslagontwerp Tessa van der Waals

Omslagbeeld is een montage van twee losse beelden: Bernhard Schmidt met zijn zelfgebouwde telescoop, Mittweide omstreeks 1921; en een opname van de maan (glasplaatnegatief) door Bernhard Schmidt omstreeks 1893/Archief Universiteit Hamburg

Lithografie omslag BFC, Bert van der Horst, Amersfoort

Zetwerk en opmaak Willem Morelis

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 4972 7

WOORD VOORAF VAN DE AUTEUR

Dit voorwoord heeft drie bedoelingen. Om te beginnen is het een poging om het genre van dit boek te bepalen. Daarnaast schetst het in een paar regels de ontstaansgeschiedenis ervan. En ten derde is het bedoeld om in elk geval de belangrijkste te bedanken van de velen die me bij het schrijven van dit boek geholpen hebben.

Welnu, het boek dat u zojuist hebt opengeslagen, is geen biografie van Bernhard Schmidt in de wetenschappelijke of populairwetenschappelijke zin van het woord. Als we het begrip ‘geromantiseerde biografie’ een eindje oprekken in de richting van de roman, zou dit boek misschien een geromantiseerde biografie mogen heten. Wat vooral betekent dat de historische en de gefingeerde gebeurtenissen tussen deze omslagen in gelijke mate waar zijn. Mijn gesprekken in de Bondsrepubliek Duitsland (waar ze zich daadwerkelijk hebben afgespeeld) met de mensen die Bernhard Schmidt gekend hebben, zijn bijvoorbeeld even waar als die met Erik Schmidt op Majorca (waar ik helemaal niet geweest ben, omdat het onhaalbaar bleek om ernaartoe te reizen). Overigens hebben de gedachtewisselingen met Erik Schmidt evengoed plaatsgevonden, in elk geval gedeeltelijk, per post of telefoon, ook buiten het bestek van de roman.

Een roman dus. Waaraan ik me uitsluitend dankzij bepaalde omstandigheden gewaagd heb. Tijdens een interview voor het blad *Hamer en sikkel* in 1980 werd mij de vraag voorgelegd of er in de Estische cultuurgeschiedenis nog veel figuren te vinden waren over wie ik een biografische roman zou kunnen schrijven. In mijn niet al te serieus bedoelde antwoord noemde ik een tiental namen van mensen over wie er niet alleen een biografische roman zou kunnen, maar zelfs zou móeten bestaan. Of – waarom niet? – zelfs meer dan een. De tiende naam was die van Schmidt: ‘...een overgevoelige, uiterst verlegen,

eenzelvige eilander, moederziel alleen in het Duitsland van de jaren twintig en dertig, met al zijn herinneringen aan kiezels en kwallen, te midden van steeds tumultueuzere gebeurtenissen, met zijn ene, wonderbaarlijke hand onvermoeibaar, onverdroten en onvermurwbaar slijpend aan zijn lenzen en spiegels, waarmee hij de sterren aan de hemel naar zich toe wilde halen.’

Die ietwat romantische woordenvloed werd opgemerkt door Peeter Mürsepp, een wiskundige uit Tartu, die een aantal populairwetenschappelijke publicaties over Schmidt op zijn naam had staan. Hij schreef me. Wanneer ging ik aan die roman beginnen? Ik schreef hem een ontwijkend antwoord. Hij zocht me op en praatte zo op me in dat het onderwerp me steeds meer begon te interesseren. Jarenlang schoof hij me op de onbaatzuchtigste wijze al het materiaal toe waarop hij de hand had weten te leggen. Peeter Mürsepp wil ik hier dus in de eerste plaats bedanken. Maar evenzeer dank ik de uiterst behulpzame medewerkers van de sterrenwacht in Bergedorf. Vooral professor dr. Arthur A. Wachmann, die me ruimhartig toegang verschaftte tot zijn opmerkelijke verzameling schmidtiana. En natuurlijk de verwanten van Bernhard Schmidt, in de eerste plaats zijn neef Erik Schmidt voor de al genoemde brieven en telefoongesprekken, zijn achternicht Dagmar Siitam in Tartu voor tal van familiewetenswaardigheden en verschillende oudere bewoners van Naissaar voor de herinneringen die ze vriendelijk met me gedeeld hebben. Vervolgens de tientallen mensen in Tallinn, Hamburg, Helsinki en Tõravere, die de moeite hebben genomen mijn vragen aan te horen en die gedurende kortere of langere periodes met me hebben meegedacht. Dr. Seppo Kuusisto uit Helsinki dank ik voor de uiterst waardevolle verwijzingen naar bronnen omtrent de achtergronden bij de laatste levensjaren van Bernhard Schmidt. De natuurkundige Uno Veismann wil ik bedanken voor de precisering van veel van de technische details in mijn tekst. En Jaan Einasto van de Academie van Wetenschappen voor een paar op zichzelf vluchtige, maar in de loop van het werk essentieel gebleken aanmoedigingen.

J.K.

Tallinn, november 1986

1

Het is nu twee jaar geleden – ik was net teruggekeerd uit Lapland – dat we in het stadspark stonden, onder de glazen bollen die ik daar in de bomen had opgehangen om mijn spiegels mee te controleren, tweehonderd meter van mijn werkplaats vandaan (de politie was er in de tien jaar na de oorlog aan gewend geraakt en gedoogde ze intussen). We stonden daar in de schemering van de juliavond en ik pakte je hand vast, je gladde, zachte, voor een vrouw krachtige en grote, noodlottig met mij verbonden hand, waarvan ik de rug niet hoefde te bekijken – daar was het trouwens ook al te donker voor – om me de constellatie van de sproetjes voor de geest te kunnen halen. Net als bij de Plejaden, het Zevengesternte: eerst zie je tien of elf sterren, maar als je goed kijkt zijn het er honderden. Ik pakte je hand en zei: ‘Johanna, ik ga naar Hamburg. Voorgoed.’ En voordat je kon roepen: ‘O, maar dan pak ik meteen mijn koffers en ga met je mee!’ zei ik: ‘En jij gaat niet mee.’ (Niet: ‘Jij gaat voorlopig niet mee’ maar: ‘Jij gaat niet mee.’) ‘Jij blijft hier, in Mittweida.’

Je bevrijdde je hand uit de mijne en zei heel zacht: ‘Goed dan.’

Dat is nu twee jaar geleden en ik heb er veel over nagedacht. Je weet best dat ik er verschillende redenen voor had. Ik heb mezelf honderden keren afgevraagd in welke proporties die redenen op me inwerkten. Soms dringt die vraag zich aan me op als ik aan het werk ben. Ik zit hier in de koele kelder van de sterrenwacht van Bergedorf op het pedaal te trappen, terwijl ik mijn hand over de draaiende spiegel laat glijden. Uiterst behoedzaam. Pijnlijk geconcentreerd. Van het midden naar de rand en van de rand weer terug naar het midden. Soms met mijn ogen gefixeerd, soms met mijn ogen dicht. Terwijl ik probeer om elke oneffenheid van een honderdste millimeter met mijn vingertoppen waar te nemen (nergens anders ter wereld

vind je zulke vingertoppen...), kan ik me plotseling afvragen: waarom heb ik haar dit aangedaan?

Welk percentage van mijn besluit werd bepaald door het feit dat professor Schorr me hier min of meer voldoende onafhankelijkheid bood? Of had mijn besluit daar überhaupt niets mee te maken? Welnee. Hoe kan ik zo onlogisch redeneren? Als de kans die Schorr me bood de enige reden was geweest, had ik je immers meegenomen... Dus: welk percentage van mijn besluit werd bepaald door het feit dat ik ook van jou onafhankelijk wilde zijn? Bijvoorbeeld omwille van mijn zogenaamde grote ideeën, waarvan ik er één in het bijzonder was gaan koesteren? Lag het daaraan? Of kwam het doordat ik twintig jaar ouder ben dan jij? Of was het voor twintig procent ons leeftijdsverschil, mijn, vergeleken bij jou, betrekkelijke afgetakeldheid, en voor tachtig procent *dat ene*? Dat ik dus invalide ben? En dat jij nu tenminste nog de kans had om een man te vinden, een gezin te stichten, en noem maar op? Om een man te vinden die in elk geval de kolenzakken voor je naar de keuken kon sjuuwen (in Mittweida had je immers geen elektrisch fornuis) en de klerenkast tegen de andere wand aan kon zetten, precies zoals mevrouw het hebben wilde... Ik zou me daar natuurlijk ook wel mee gered hebben. Het zou niet meer dan een onbeduidend technisch probleempje zijn geweest. Een paar stukjes vilt onder de kastpoten. Een haak, met stevig draad bevestigd aan drie steunpunten. In mijn werkplaats was dat in een paar minuten gepiept. En vervolgens een voorzichtige slederit over de vloer. Maar toch, jij hebt een man nodig die een auto kan besturen. Met mij had je je hele leven zelf achter het stuur moeten zitten. Wat je ook gedaan hebt, nietwaar? Mij maakte dat niet uit. Ik stond daar volkomen boven. Ik vond het zelfs wel vermakelijk, zo stoer als je achter het grote gele stuur van mijn aftandse Opel zat...

Dus waarom dan wél? Om je van me te bevrijden? Of om mij van jou te bevrijden? Neem me niet kwalijk dat ik de vraag zo, nou ja, zo klip-en-klaar stel. Ik stel hem immers niet aan jou, maar aan mezelf. En op die klip-en-klare vraag heb ik nog altijd geen duidelijk antwoord. Onze spiegels weerspiegelen de mist ideaal. Maar zelf weerspiegelen wij onze idealen slechts mistig. Zie je, *der höchst wortkarge Sonderling* maakt scherpe woordgrappen als geen ander... En weet je,

Johanna: voor precies deze klip-en-klare vraag ben ik vorig jaar ook naar de Filippijnen gevlucht. Om de corona van de zon te fotograferen, ja, daarom natuurlijk ook. Om van het royale aanbod van professor Schorr te profiteren. Vanzelfsprekend. De foto's van de zon die ik uit Lapland had meegenomen, werden intussen beschouwd als de beste die ooit gemaakt zijn. Dus ook dáárom vertrok ik naar de Filippijnen. Maar ondertussen ging ik ook om die andere reden: om mezelf te bevrijden van mijn klip-en-klare vraag.

Want ik veronderstelde dat die me daarginds wel met rust zou laten. Dat ik zou afreizen en die vraag hier achter zou blijven. In mijn kelderkamer. Als een vraagteken dat ik met mijn vingertop in het glasstof van mijn slijpbank had geschreven. Of in het personeelshuis van de sterrenwacht, op mijn vrijgezellenkamer. Als een wit vel onder het groene papier op mijn tekentafel. Waarop jouw profiel gekrabbeld staat: een mooie, kleine Griekse neus, volle lippen en haar dat bij je voorhoofd steil is en vanaf je nek krult. Of dat die duivelse vraag op zijn minst in het oude eethuis van Land zou achterblijven. Als een extra streepje op het kartonnetje in de la van de bar, waarop ik zelf mijn glazen aanstreepte. Ik had met mijnheer Land dezelfde methode ingevoerd als met moedertje Minna in Mittweida. Maar de vraag liet me nergens met rust. Integendeel. Ik had akelig veel tijd om erover te piekeren. Want wat valt er tijdens een zeereis op die stoomschepen van tegenwoordig anders nog te doen dan omlummelen?

Ik herinner me hoe we, afgezien van alle andere tochtjes op zee elk najaar, in september, ook een keer met de loodsboot van mijn vader van Naissaar naar Aksi voeren om de verjaardag van mijn oudtante te vieren, eerst met mijn vader en later met oom Frans, met mijn moeder en August en soms ook met de meisjes. Toen ik wat groter was, kon ik een hele matroos vervangen. Tot aan mijn ongeluk. Soms was de zee behoorlijk herfstachtig. Pas op zulke momenten, als de zeilen bolden, de noordwester aanwakkerde, het water je om de oren spatte, de golven tien voet hoog over het dek sloegen en de boeg van de boot boven het holle niets uitstak (dat zich ook onder de harten van de mannen bevond), was je echt op zee. Die dertig, veertig kilometer waren in elk geval aanmerkelijk zeeachtiger dan deze tocht naar het andere eind van de wereld.

Omlummelen dus. In een slaperig, brommend drijvend hotel van zeventuizend ton. Gibraltar, Port Said, Aden, Colombo. Gelukkig was onze Münsterland nog wel grotendeels een koopvaardijship. Hoewel er ook enkele tientallen passagiers aan boord waren. Waaronder Baade en ik. Ja, het doel van onze expeditie lag ditmaal zo ver weg dat men het zich niet had kunnen veroorloven om meer dan twee man te sturen. Daarbij vergeleken lag Lapland bij Hamburg in de achtertuin, daar hadden we eerverleden jaar nog met z'n achten naartoe gekund. Maar naar de andere kant van de aardbol konden er dus maar twee. Ik zei nog tegen Baade: 'Ik begrijp het wel: alles is betrekkelijk.' Uit Duitsland werden er acht man naar Lapland gestuurd en uit Estland drie: Öpik, Livländer en Simberg. Naar de Filippijnen gingen er ditmaal uit Duitsland twee en uit Estland niet één. In Estland had misschien zelfs niemand bedacht dat je iemand op zo'n verre reis kon sturen. Maar toch zei ik tegen Baade: dankzij de armoede in Duitsland moeten we het nu zelfs afleggen tegen de apen: zij hebben vier handen, maar wij moeten ons met drie stuks behelpen! Gelukkig waren er maar weinig passagiers. Baade en ik konden in de eet-salon een tweepersoonstafel krijgen. Het was op zich een voordeel dat ik de hele reis met vrijwel niemand kennis hoefde te maken, over koetjes en kalfjes hoefde te praten en beleefdheden hoefde uit te wisselen. Maar eigenlijk had ik daar niets aan. We waren onderweg. De instrumenten waren ingepakt. Er vielen geen waarnemingen of metingen te organiseren. Moet je je voorstellen, anderhalve maand lang, en dat twee keer. Er viel amper te werken, ook niet in mijn hut. Een beetje krabbelen. Wat rekenen. En verder zinloos door de gangen en over het dek stiefelen. En naar het kielzog turen, alsof het schip daar sneller van ging varen. Op de heenreis kregen we tussen Ceylon en Penang behalve met verveling en hitte ook nog met storm te maken. Baade kwam drie of vier dagen zijn bed niet uit. Ik werd niet zeeziek en verscheen in een min of meer lege eetsalon. Maar door de deining was het toch lastig om vooruit te komen, er werd geen soep geserveerd en de borden met vlees vielen haast over de rand van de tafel. Ondanks de uitsparingen in de tafel die ze op hun plek moesten houden. In elk geval lag ik tussen de maaltijden door de meeste tijd in mijn kooi te lezen, iets waar ik normaal gesproken nauwelijks aan

toekom. Een paar werkjes uit de scheepsbibliotheek, Wells' *Tijdmachine* en wat er verder zoal stond. Maar elke keer als ik dat boek in de la van mijn nachtkastje schoof (want als ik het erop legde, zou het op de grond vallen), moest ik weer aan mijn vraag, oftewel j'ouwe vraag, denken. Had ik je wel mogen behandelen zoals ik je behandeld heb? Het was een volkomen zinloze vraag, in de Bergedorfse kelder zo goed als op de Indische Oceaan. Vanuit jouw kant (met mijn ogen) bezien had ik enerzijds welhaast iets heldhaftigs gedaan. Maar anderzijds had ik een egoïstische rotstreek uitgehaald. Bezien vanuit het werk – nou ja, Joost mag het weten. Maar een idee schoot me daar ook te binnen. Deinend in de storm, tussen de Andamanse Zee en de Straat van Malakka.

We reisden immers zo goedkoop mogelijk, waardoor onze hutten op het onderste dek lagen. Dat wil zeggen: vlak boven het ruim, waar onze tweeënvijftig met ijzer beslagen kisten stonden, waar de uitrusting voor onze expeditie in zat. Het geheel was trouwens van een zodanige omvang dat ik me de hele tijd bezorgd maakte over hoe dat in Manilla en op Cebu zou moeten. Ja, in de havens had je natuurlijk kruiers, al was het vers twee of die voorzichtig zouden zijn, maar we zouden een oogje in het zeil houden en dat zou wel goed komen. Maar op onze bestemming zouden we amper gelegenheid hebben om hulpkrachten aan te nemen. En hoe het daar – in onze driekwart-orang-oetansamenstelling – met al die kisten zou aflopen – nou ja, we zouden wel zien.

In elk geval lagen onze hutten aan de stuurboordkant zo laag boven de waterlijn dat de golven van de zuiderstorm min of meer regelmatig langs mijn patrijspoort spoelden. Zo was mijn hut afwisselend donker en weer licht, donker en weer licht. Ongeveer zeven seconden donker en ongeveer vijf seconden licht. Waarbij de op het schip inbeukende wind zo krachtig was dat de waterdruppels, zodra de natte patrijspoort weer boven het water uitsteeg, zich over het glas verspreidden, bij de binnenrand van het raam heel even een verdikking van het glas leken te vormen en in de lucht verdwenen. Op hetzelfde moment leek het patrijspoortglas een fractie naar de hut toe uit te zetten. In feite zette het 25 millimeter dikke glas natuurlijk helemaal niet uit. Maar ineens schoot het door mijn hoofd

welke vorm de correctielens moest hebben die een telescoop moest behoeden voor zijn fatale fout: de sferische aberratie. In een flits. Stomtoevallig. Nou ja, natuurlijk niet helemaal toevallig. Ik had er immers al een paar maanden onderzoek naar gedaan. Elke dag, in de vroege uren voordat het gewone werk begon. En tussen dat gewone werk door. En 's nachts, terwijl ik sliep, aan de hand van de opdracht die ik mezelf overdag gegeven had. Zodat eigenlijk elk cirkelvormig stuk glas mijn gedachten het benodigde zetje had kunnen geven. Ik begreep natuurlijk meteen dat de lens die ik nodig had aanzienlijk dunner moest zijn dan het glas van mijn patrijspoot, maar het was me ineens helder geworden hoe het profiel van het spiegelzijdig oppervlak eruit moest zien. En je kunt je indenken, je kunt je uit eigen ervaring indenken dat ik zat te popelen tot ik de kans zou krijgen mijn idee te controleren. Maar dat zou tot onze terugkeer in Hamburg volslagen onmogelijk zijn. Er restte me niets anders dan geduld te oefenen en tegen wil en dank opgewekt door te tuffen naar Manilla. En Baade, toen hij eenmaal van zijn zeeziekte was bekomen, te laten uitweiden over al het werk dat hij had laten liggen en over de zorgen die hij zich daarover maakte en over mijn Estische flegma, dat mij tegen dat soort zorgen beschermde.

Op de ochtend van 28 maart bereikten wij Manilla.

De grote zeehaven ligt in een royale baai, die tevens de monding vormt van de rivier de Pasig, en bevindt zich wonderlijk genoeg precies in het midden van die één kwart Europese en driekwart Aziatische stad. De wirwar aan winkels en het gekrioel van auto's, riksja's en fietsen begint in elk geval direct aan de voet van de reusachtige havenkranen. In de haven werden we opgewacht door een paar heren van het Duitse consulaat en een paar functionarissen van het meteorologisch station van Manilla. Onze spullen bleken te moeten worden overgeladen op een kuststomer, die in de monding van diezelfde Pasig lag, maar dan in de zuidelijke haven, een paar kilometer verderop, als je via de landingsbruggen ging. Maar de heren van het consulaat en de meteorologen wilden ons eerst meenemen naar ons hotel. Ze vonden het heel normaal dat we een paar dagen lang kennis zouden maken met de stad, enzovoort. In hun ogen lag de zonsverduistering nog heel ver in de toekomst. Ze stelden dus voor

dat we onze spullen in de haven zouden opslaan en pas na een week naar Cebu zouden doorreizen. Dat was de volgende gelegenheid dat het kleine stoomschip de Mactan daarnaartoe zou varen. De eerstvolgende overtocht was namelijk overmorgen en dat zouden we sowieso niet halen.

Baade stemde met dat voorstel in, maar ik maakte bezwaar. Ik had het gevoel dat we beter haast konden maken, om zo het wachten tot we weer in Hamburg zouden zijn te bekorten. Ten overstaan van de plaatselijke heren (wat, naar me achteraf toescheen, niet bepaald tactvol was) overtuigde ik Baade ervan dat hij er geen idee van had in welk land we ons bevonden, dat we onderweg met allerlei opont-houd geconfronteerd konden worden en op onze bestemming bij het monteren van ons instrumentarium met tijdrovende en onvoorziene werkzaamheden te maken konden krijgen. Uiteindelijk zwichtten ze allemaal. We besloten aan boord te overnachten. De heren van de meteorologische dienst regelden een vrachtauto. Binnen de kortste keren stond de kade vol stuwadoors, Tagalese jongens met vriendelijke gele gezichten en glinsterende ogen. De lieren begonnen te knarsen en onze kisten werden gedeeltelijk op de kade en gedeeltelijk rechtstreeks in de auto getakeld. Ik weet niet hoeveel Baade voor het transport heeft moeten betalen, want ik had hem gevraagd mij niet bij de financiën te betrekken. Met geldzaken bemoei ik me alleen als het echt niet anders kan. Dat wil zeggen: als het mijn eigen geldzaken betreft.

In die auto reed ik nog diezelfde dag drie keer en de volgende dag zes keer over de kades langs de oever en door straten een kilometer bergopwaarts en vervolgens over een door de Spanjaarden gebouwde stenen brug en langs de noordoever naar de kustvaarthaven, waar de Mactan klaarlag. De auto was een Renault uit de Grote Oorlog met knoertharde rubberbanden, die als een everzwijn over het hobbelige plaveisel jakkerde. Bij de Mactan werden onze kisten met lieren aan dek geholpen en nadat ik de stuwadoors in het Engels, Duits, Zweeds, Russisch en Estisch de nodige aanwijzingen had toegeroepen, hoopte ik maar dat onze spullen min or meer veilig aan boord waren gekomen.

's Middags slenterde ik een beetje door de stad. Ik bezocht zowel

de Spaanse als de Chinese zijde. In die stadsdelen kon je voor je ogen zien hoe de nieuwe, invloedrijke Amerikaanse way of life de beide andere overwoekerde. Als je daar nog wat van de eigen esprit van dit land aan toevoegde, zou hier zomaar iets kunnen ontstaan dat je de Filippijnse way of life mag noemen. Natuurlijk werd ik van mijn vluchtige ommetje in geen enkel opzicht wijzer dan van het doorbladeren van een reisgids. Ik geef dan ook toe: als ik hier wat inzichten over de Filippijnen ten beste geef, dan doe ik dat tegen beter weten in. Ik heb er immers hoegenaamd geen kijk op. Zulke journalistenweetjes zijn nooit meer dan kletspraat en beuzelarij. Als er al een plek is waar ik iets van afweet, dan is het Duitsland, waar ik meer dan twintig jaar lang bijna onafgebroken heb gewoond. En van Naissaar, vanzelfsprekend. Waarvan ik zowel in scheikundige als in traditionele zin het product ben. Maar terugkomend op de Filippijnen: ik moet zeggen dat ik uit de paar boeken die ik voor ons vertrek in Hamburg had gelezen, meer heb opgestoken dan van de donkergrijze muren van de oude Spaanse stad en de wokolielucht van de eethuisjes in de Chinese wijk.

In 1898 hebben de Filipino's, gebruikmakend van de oorlog om Cuba, die tussen de Verenigde Staten en Spanje was uitgebroken, de Spanjaarden met hulp van de Amerikanen het land uit gegoid. Daarmee kwam een eind aan vierhonderd jaar koloniaal bewind. Weldra bleek dat de Yankees de Filipino's beslist niet vanwege hun mooie zwarte ogen hadden geholpen. De Verenigde Staten hadden aan deze kant van de oceaan behoefte aan steunpunten voor hun vloot, en nu hadden de Filipino's in plaats van de Spanjaarden de Amerikanen, zoals oom Frans op Naissaar het uitdrukt: met hun reet op hun neus zitten. De buitenwereld keek daar nauwelijks van op: als de Filipino's voorheen door iemand anders geregeerd moesten worden (hun eigen republiek, die in 1898 een paar weken had bestaan, was het vermelden niet waard), dan was er ook na 1898 ongetwijfeld iemand nodig die dat deed. Het overwonnen Spanje had hen in het vredesverdrag zelfs expliciet aan de Verenigde Staten afgestaan.

Natuurlijk wisten de Amerikanen onder de plaatselijke burgerij zo hun medestanders te vinden. Zo gaan die dingen als je over geld beschikt. En ondanks alle opstanden bleven ze zitten waar ze zaten.

Ze zitten er nog steeds. Hoewel ze hun koloniale bewind met een soort quasiautonomie hebben omsluierd. Mijnheer Heckermann van het plaatselijke weerstation verzekerde ons ervan dat Manuel Quezon, de voorzitter van de senaat, eerdaags door de Amerikanen tot president van de republiek zou worden bevorderd. Het zou zomaar kunnen. Meteorologen zijn beroepsvoorspellers.

Op de avond van de 29ste was ik gedwongen om me aan de sociale conventies aan te passen en met Baade en de andere heren in een Chinees restaurant aan La Escolta trepangsoep te eten en rijstwijjn te drinken. En toen ik bij Heckermann, een kleine man met een zwart snorretje, die een Nederlandse vader en een Bisayamoeder had, informeerde wat voor weer hij voor 9 mei voor ons verwachtte, was hij door het gedreun van een trommelaarsgroep heen een stuk minder stellig: 'De tweede week van mei aan de oostkust van Cebu, tja, nou, ach... weet u: daar valt niets over te zeggen. Het kan alle kanten op gaan. Helder voorjaarsweer. Noordoostenwind. Vijfendertig graden. Of zomerweer. Zuidenwind. Vierendertig graden. Maar dan wel bewolkt, en met hoosbuien. Het kan ook dat we dan net de eerste tyfoon om onze oren krijgen, want die horen erbij als de zomer invalt. Op 9 mei is aan de oostkust van Cebu alles mogelijk.'

'Maar de waarschijnlijkheid, mijnheer Heckermann? De statistische waarschijnlijkheid, naar uw ervaring?'

'Driemaal drieëndertig komma drie-drie-drie procent, professor.'

Dat 'professor' was een zoveelste geval van ergerlijke bluf. Die titel werd sinds geruime tijd, en de laatste tijd steeds vaker, op goed geluk aan me toegekend, wat telkens, minder vanbinnen dan in mijn directe atmosfeer, een scheut van gêne, teleurstelling, schaamte en proletariërstrots bewerkstelligde. Omdat het niet bij ze opkomt dat een eenhandige als ik ook een ambachtsman kan zijn – wat ik ben. Hij moet wel een professor zijn!

's Nachts gingen we alvast aan boord van de Mactan, en vroeg in de morgen voeren we uit.

Ik moet zeggen dat ik tijdens deze reis wel degelijk een goed beeld kreeg van de enorme omvang van deze kleine wereld op zich, die de Filippijnen in feite zijn. Misschien dat ik het benaderen van verre reu-

zen vanwege mijn beroep relatief intens ervaar. In elk geval heb ik niet alleen bij astronomische, maar ook bij aardse zaken dikwijls het gevoel dat ze zich, voor degene die ze benadert, op een wonderbaarlijke manier *openen* en zowel de gedetailleerdheid als de weidsheid van een wereld op zich aannemen. Dat geldt niet alleen voor bijvoorbeeld Naissaar. Al geldt het daar natuurlijk ook voor. Op een bepaalde manier (op een lachwekkende manier, waarvan ik de lachwekkendheid heel goed aanvoel, waardoor ik er des te meer om moet glimlachen), op een bepaalde manier is dat de maatstaf voor alle andere werelden. Dus niet alleen voor mijn eigen eiland. Maar ook bijvoorbeeld voor de kwal, die daar in het kustwater tussen de stenen bij de Kapelklip in het al wat afgekoelde augustuswater zwemt. Die er met zijn stervormige paarse aderen precies zo uitziet als een spiraallevel. Die uitdijt tot hij zo groot is als de Melkweg, als je er met een voldoende sterke microscoop in doordringt.

En nu drongen we met onze Mactan in een archipel van zeven-duizend eilanden door.

Johanna, ik zou wel gek zijn als ik dat allemaal tot in de details voor je ging beschrijven. Ten eerste ken je mijn weezin tegen beschrijvingen. En ten tweede zou ik het ook niet kunnen, nu ik hier in Hamburg zit en jij daarginds in Mittweida. Nu ik hier net de Ollen Klinke uit ben gelopen en op een bankje tegenover het zwarte water bij de sluis ben gaan zitten en aan de horizon de gloed van Hamburg kan zien, die de laatste tijd onze foto's van de noordwestelijke hemel bederft, en de betrokken hemel, die morgen nog steeds bewolkt belooft te zijn, zodat er morgen geen zon en vannacht geen sterren te fotograferen vallen. Kortom, nu ik hier ben en jij daarginds. Wat die afstand ook te betekenen heeft. In feite stelt die immers niets voor. Een keuteltje, zoals ze op Naissaar zeggen. Hemelsbreed niet meer dan 350 kilometer. In lichtjaren: vrijwel nul. Wacht, laten we het uitrekenen. Een lichtjaar, dat hoeven we niet uit te rekenen – dat weten we gewoon – is $9,46 \times 10^{12}$ kilometer. En nu moeten we die ellendige 350 kilometer door dat getal delen. Dan krijgen we dus eerst 'nul komma' en helemaal aan het eind het mooie ronde getal 37. En tussen de komma en de 37 komen één, twee, drie, vier, vijf, ja... tien nullen. Mijn afstand tot jou bedraagt 0,00000000037 lichtjaren.

Neem me niet kwalijk, zo'n rekensom is natuurlijk een beetje dwaas, dat snap ik best. Je hebt het me ook wel eens gezegd. Ik weet niet wat ik toen voor antwoord gaf, maar nu antwoord ik: neem me niet kwalijk, maar ik beleef gewoon lol aan zo'n rekensommetje. Omdat ik mijn hand er niet voor omdraai. Misschien gaat het mij nog wel beter af dan Hannes van Uude. Wie dat was? Mijn grootmoeders neef Johannes Klamas. Uit Estland. Van het eiland Aksi. Geboren in 1847. Zijn sterfjaar weet ik helaas niet. Een doodgewone visser. Eentje die een beetje raar werd gevonden, omdat hij zo slim was. Hij zag meteen uit hoeveel staken iemands omheining bestond, uit hoeveel balken iemands huis en uit hoeveel planken iemands vloer. En hoe vaak er op een bepaalde bladzij van de Bijbel 'ja' werd gezegd en hoe vaak 'nee'. En al die getallen, en nog een heleboel meer, kon hij feilloos met elkaar vermenigvuldigen en door elkaar delen. Het is dus een familietrekje – en in lichtjaren zit je dus zo goed als naast me. Nog dichterbij dan naast me. Maar wat heb ik daaraan, nu je intussen wel mevrouw Brandt zult zijn? De vrouw van de eerzame, nauwkeurige en ambitieuze boekhandelaar Werner Brandt? Omdat dat me op een beslissend ogenblik jouw ware levensgeluk toescheen...

Hm.

En toen drongen we steeds verder door in die archipel van zeventuizend eilanden.

Van Manilla naar Cebu was het 800 kilometer te gaan. Of eigenlijk te varen. 0,000000000085 lichtjaren. Toen we de baai van Manilla waren uitgevaren, koers hadden gezet naar het oosten en de zeestraat tussen de eilanden Luzon en Mindoro hadden bereikt, bevonden we ons weldra op de reusachtige binnenzee waarop die 800 kilometer lange reis zich grotendeels zou afspelen. Ons kleine bootje, dat ooit wit was geverfd, maar nu al aardig roestig was, tufte met een honderdtal passagiers aan boord – in de eerste klasse zaten een stuk of twaalf Europeanen en een paar Filippijnse planters en beneden negentig niet nader definieerbare vertegenwoordigers van de plaatselijke nationaliteiten – met een snelheid van tien knopen doodgemeedereerd richting O.Z.O. De blauwe zee glinsterde en de heldere hemel beloofde de optimale omstandigheden om een zonsverduistering waar te nemen. Eilanden doemden op en verdwenen weer, zee-

straten vernauwden en verbreedden zich, hier en daar zozeer dat de bergachtige kusten helemaal tot aan de einder terugweken. De binnensee werd op zijn beurt ook weer door archipels onderverdeeld in zeeën: in het noordwesten de grootste, de Sibuyanzee, in het midden de Visayanzee en in het zuidoosten de Camoteszee, die in feite de zeestraat tussen de eilanden Cebu en Leyte vormde.

De landschappen leken, voor zover ik die kon waarnemen, van alles wat ik heb gezien (en dat is niet al te veel) het meest op de archipels en fjorden langs de kust van Noorwegen, eerverleden jaar. Maar slechts tot op zekere hoogte, en vanaf een gemiddelde afstand bezien. Vanaf een grotere afstand sprongen de grote en betrekkelijk jonge vulkaankegels van de binneneilanden in al hun grilligheid in het oog, en van dichtbij kon je het tropische karakter van de vegetatie herkennen: palmbomen, regenwouden en mangrovebossen.

Niettemin zijn het de gedoofde en gedeeltelijk nog actieve vulkanen die de eilanden hun karakter verlenen. Voor wie zoals ik afkomstig is uit een vlak land zijn ze mooi, maar vreemd en, in de ogen van iemand uit onseismische streken, al is het maar onbewust, ook een beetje eng. De aarde beeft op deze eilanden immers honderden keren per jaar. We hadden gedetailleerde landkaarten bij ons en op die kaarten waren sommige dingen beter zichtbaar dan in het echt. Boven in de eerste klasse vouwden Baade en ik onze 1 op 1,5 miljoenkaart van de Filippijnen open en samen gingen we één voor één de eilanden bij langs. Ik denk dat de Sibuyanzee ooit één grote krater is geweest, een van 120 kilometer breed met in het midden een 2000 meter hoge secundaire kraterkegel, het eiland Sibuyan.

Op 1 april legden we aan op het eiland Cebu, in de gelijknamige hoofdstad.

Professor Schorr had ook hiernaartoe introductiebrieven verstuurd. Wederom werden we opgewacht door een Duitse heer, ditmaal een zekere Moll, de plaatsvervangend directeur van een Hamburgse firma (Behn & Meyer, ik weet niet waar ze zaken in deden). Deze Moll, een licht grijzende heer, die verder vooral aan Harry Piel deed denken, was iemand die over veel plaatselijke ervaring beschikte en bijna overdreven zorgzaam was. Zijn eerste zorg was ons onder te brengen in een hotel. Nu, een luxehotel was het naar Europese